

Fâtih'i anlamak

Sabri AKDENİZ

ÜCE hakanlıktan müstebit sultanlığa kadar kendisine her türlü sıfat yakıştırılan II nci Abdülhamit'den sonra, denilebilir ki hakkında en değişik fikirler ortaya atılan Padişah F. Sultan Mehmed'dir. Doğru dürüst incelemelere girişmeden gelişi güzel aklına geleni yazan tarihçilerden başka eli biraz kalem tutanlar da, fırsat düştükçe, O'nun hakkında yazı yazmağa kendilerini yetkili bulurlar.

Kimi arada geçen 500 yılın olaylarının üstünden aşarak neden Fâtih Sultan Mehmed Han'ın bugün kendisinin aklından geçenleri (doğru veya yanlış) düşünemediğine yanar; bir çokları da kendi düşündüklerini onda yansıtarak Fâtih'i kendileri gibi düşündürüp davrandırılar. Türk toplumunda Rönesans'ın uyanışı, geç kalmış olduğuna yananlar onu sonradan yobazların öldürdüğü Türk Rönesans'ının başlatıcısı, aklı fikri Batılılaşmada olanlar (B. Ecevit gibi) Türk toplumunu Batılaştırmağa çalışan ilk önderi olarak görürler. Hoşgörülük, ilme saygı üstüne şairane duygular besleyenler de kendilerine göre daha başka türlü değerlendirirler; bunlar arasında, dinde müsamaha ve ilme saygı adına Fâtih Sultan Mehmed'e patriğin elini öptürenler bile bulunduğu bir AYDIN'ımızdan duymuştum. Bir çokları da, Osmanlıların bir kaba kuvvet olduğunu, üç kıt'a üstündeki geniş toprakları kılıç ve kol gücüyle aldıklarını, iki yüz yıl Avrupa'ya bununla söz geçirdiklerini ancak bir medeniyet kurmadıklarını, bundan ötürü sonradan Batı uygarlığı karşısında yenildiklerini, kendi aramızda, söyleyenler sanıldığından daha çoktur. Bunlar Osmanlı tarihi okul sıralarındaki tarih dersinden kalma bulanık izlenimlerle değerlendiren, ondan utanan ve milletlerinin geçmişi hakkında sağlamca bir bilgi edinmek ihtiyacını duymayan, öte yandan üç beş batılı yazardan çevirme üç beş roman okumağı yeter kültür sayarak kendilerini aydın sanan kişilerdir. Bu gibilerine göre F. S. Mehmet Han da, birkaç değişik özellikle, bu kaba fütihat gücünün başlarından biridir. Son yılların marksist modası bu görüşü daha da ileri götürür: Yeryüzünde ötedenberi toplumların ve ferdlerin bütün davra-

nışlarının temelinde sınıf kavgası, sömürenler ve sömürülenler vardır; İşte Fatih Sultan Mehmed de bu sonsuz çatışma içinde sömürücü sınıfın başı, temsilcisiydi.

Bunların dışında Türk milletinin büyük çoğunluğu, onu önce, her şeyden önce Tarihinin en büyüklerinden biri olarak seven, sayan, yüzlerce şehrin fatihi, bir çok devletlere, bu arada Bizans'a son veren, böylece bir çağı kapayıp yenisini açan cihangir, ilim müesseselerinin kurucusu, ilmin, alimlerin koruyucusu, kendi de birkaç dil bilen aydın Padişah olarak tanır.

Aynenlikle Siyasî olaylar ele alındığında, bir yandan da Osmanlı Devleti kuruluş döneminin yıldırım hızıyla gelişen, birbirini kovalayan sayısız olaylarının etkisinden sıyrılmanın çok güç olması, üstelik, yukarıda belirtmeğe çalıştığım gibi, her birimizin geçmişin kişi ve olaylarını kendi değer hükümlerimizin, hayat anlayışımızın, bugünkü dünya görüşümüzün kaplılarına sıkıştırmak eğiliminden kurtulamamamız geçmişe bakışımızı bulandırmakta, doğru anlama imkânını sıfıra indirmektedir.

Bundan 500 yıl önceki dünyamızı bambaşka bir dünya, o günlerin Türk toplumu çevresi, mes'eleleri, kuruluş nizamı, ortak ülküsü, değer ölçüleri ve inançları, insanların birbirleriyle münasebetleri, hayat anlayış ve biçimi ve davranışlarının tümüyle bugünkünden apayrı bir cemiyetti. Avrupa'dan çok, Orta Asyaya yakındı. Bundan ötürüdür ki kafamızı günümüzün ortamından sıyrıp o günün ortamına yerleştirmedikçe Fatih'i anlamamıza imkân yoktur. Fatih bir zincirin halkası, bir geleneğin mahsülü, bir ülkünün eri, belli bir cemiyet ortamının kişisidir.

Süleyman Şah'ın Erzincan ve Ahlat yakınlarına yerleşmesi (milâdi) 1224; boy'u, aşağı yukarı 50.000 kişilik. Bunlardan ayrılıp koruyucusu Selçuk Sultanı Alaeddin'in ülkesinde, Domanıç ve Söğüt yakınlarında yerleşen Ertuğrul Gazi ile gelenlerin sayısı belki 10.000 kişi-

yi geçmezdi, dememiz yanlış olmaz sanırım. Ertuğrul Gazi boy'unun insanları yüzde yüz, her bakıma katıksız Ortaasyalı Müslüman Türklereydi. İşte bir iki yüzyıl içinde önüne geçilmez bir kuvvet durumuna gelen, büyük Osmanlı İmparatorluğunu meydana getiren varlığı kökü, menşei bu! Neresi kaba kuvvet, söylemek güç, imkânsız.

Osmanlıların yerleştikleri topraklar ve ülke hakkında bizim gibi durup düşündüklerini de sanmamalıyız. Onlar uzun süre bu topraklar üstünde doğudan batıya, kuzeyden güneye, bugün de yarın da, her bakıma bizimdir, diye göğüslerini gere gere dolaşmamışlardı. Çünkü ruhlarında, yüreklerinde, toprakları üstünde kendilerini benimsemiş topluluklar bulunduğu şuurunu zihinlerinde dipdiri tutmalarını gerektiren olaylar hiç eksik olmazdı. Hep bunun kaygısını duyar, zaafa uğradıkları anda güç duruma düşürüleceklerini bilirlerdi. Nitekim sonraları zaafa uğradığı günlerde... Bu bakımdan Osmanlı fetihleri bir bakıma Osmanlı savunması da idi.

Ertuğrul Gazi ve boy'u yerleştikleri toprağın yabancıları idiler. Ortaasyadan yeni geldikleri için daha önce gelip yerleşmiş olan müslüman Türklere göre bir yabancılıkları vardı; Rum toprakları üstünde yayıldıkları için onlara göre her bakıma yabancıydılar. Marmara çevresi, Ege kıyıları büyük çoğunlukla Rum her halde; Müslüman Türk toplulukları onlara göre az daha küçük... Batıya, kuzey batıya ilerledikçe Müslüman Türk olmayan unsurlar iyice yoğunlaşıyor. Osmanlılar önceleri daha çok Rum toprakları üstüne yerleşiyor, o yöne yayılıyorlar. Daha sonraları, Trakya'ya geçildiğinde, Tarihte eşine rastlanmayan hızda, başarılı Türkleştirme hareketine rağmen, Trakya'da durum Anadolu'dakinden daha da kuşku vericiydi. Çünkü idarelerine aldıkları topraklar, o günlerin ölçülerine göre, yoğun bir şekilde meskûnda ve Türkler girdikleri topraklarda; savaş dışında

kimseye dokunmadıklarına göre, bütün halk yerlerinde oturuyorlardı. Türkler bunların çevrelerine, aralarındaki boşluklara yerleşiyorlardı. Bitmez tükenmez bir yaşama kavgası içindeydiler; düşman sağda-solda, önde-arkada her yandaydı. Oysa Osmanlı gücü küçük, küçük bir gücü; yalnız içinde buldukları durumu iyice kavriyorlar; kendilerini bütün güçleriyle bu kavgaya vermeden, varlıklarını adamadan, çağın maddi - manevî silahlarını iyice kuşanıp kullanmasını bilmeden kendini kurtarmanın, başarıya ulaşmanın mümkün olmadığını biliyorlardı. Ayrıca cemiyet ülküsünün şuuruna (bu ülkü Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye vasiyetinde ifadesini bulmuştu.) iyice ermiş, ona, bağlanmış, onunla bütünleşmişlerdi. Bundan ötürü ufak Osmanlı gücü sınımsız, demir gülle gibi sert ezilmez bir kuvveti. Vurduğu yeri eziyor, çökertiyor kendilerine kolay kolay bir şey olmuyordu. Türk halkı sade fakat çok sağlam bir hayat sürerdi. Her Müslüman Türk kendini büyük ülkünün bir eri bilir, emeğini kanını bu ülkünün gerçekleşmesine katmanın, bu yola baş koyarak kendinden bir katkıda bulunmanın mutluluğunu, sevincini duyar, ülkü yolunda hizmette Padişah'tan son ere varıncaya kadar herkes kendini bir ve eşit bilirdi. Osmanlı ülküsünün önce Osmanlı ve Müslümanlarca da az çok olmayan Türkler benimsemiş olmasının Osmanlı başarılarında payı olmuştur. Bizansın fethi bütün Türk ve Türk olmayan Müslüman ülkelerinde sevinç uandırmıştır.) Yüreklerinde Haçlılar tehlikesinin endişesi ile onlarla savaşma, onları yenme ve böylece ülkeye, hak, doğru bildiğinin yayılmasına hizmet edebilmenin sevinci yanyana, bir arada bulunurdu. Allah'a güvenirliler, ancak gereğini yerine getirmeden, işini sağlama bağlamadan hiçbir şeyi Allaha tevekkül etmezlerdi. Ufak hataların büyük felâketler getirebileceği günlerdi o günler. Her işini sağlama bağlamak isteyen kişilerdi. (Kuruluş çağında Os-

manlıların tutumunda bu davranış biçimi açıkça görülür. Uyusturucu güven, çok sonraları, Osmanlılar kaba kuvvet oldukları zaman, üstelik, toplumdaki, çöküntü ile birlikte gelmiş ve bu kaba ve kof kuvvet bir yere çarptımı kendini dağıtıp parçalamıştır.) Bunun için ellerindeki imkânların sınırlarını maddî ve manevî yollardan verimli bir biçimde zorlamasını bilmişlerdir. Hıristiyan beylerinden ve halkından, rakip ve düşman da olsa, Anadolu Türk beylerinden yardım sağlanabilmesi bunun delilidir.

Osmanlı Devletinin kuruluşu, bir çoklarıncı, 1299 olarak alınır. Kurucu Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye vasiyetini dikkatle okumamız, iyi anlamamız gerekir:

"Allah'ın emrinden buyurduğundan gayri iş işlemiyessin. Bilmediğini şeriat ülemasından sorup anhyasın. İyice bilmeyince bir işe başlamıyasın. Sana itaat edenleri hoş tutasın. Ve askerine imanı, ihsanı eksik etmiyesin ki, insan ihsanın kulcağıdır. Zalim olma. Alemi adaletle şenlendir ve cihadı terk etmiyerek beni şad et. Ülemaya riayet eyle ki şeriat işleri nizam bulsun. Nerede bir ilim ehli du-yarsan ona rağbet et, ikbal ve halim göster. Askerine ve malına gurur getirip şeriat ehlinde uzaklaşma. Bizim mesleğimiz Allah yolu ve maksadımız Allah'ın dinini yaymaktır. Yoksa bu kavga ve cihangirlik davası değildir. Sana da bunlar yarasır. Daima herkese ihsanda bulun. Memleket işlerini noksansız gör" (1)

"Adaletli ol, iyi adam ol, merhametli ol, bütün tebaanı eşitlik üzere koru. İslâm dinini yeryüzünde yay. Padişahların vazifesi budur .Ve Cenabı Hakkın lutfuna ancak bu suretle kavuşulur." (2)

Bu vasiyeti iyi doğru anlamayan Osmanlı devletini, özellikle kuruluş çağını anlayamaz. Ve şüphesiz, O'nu yetiştiren Osmanlı toplumunu ve o toplumun kişisini iyice tanımadan Fâtih'i de anlamak mümkün değildir. Osman Gazi bunları söylerken kendini Allah huzurunda biliyor, içten,

söylediklerine kelimenin gerçek mânâsıyla inanarak konuşuyordu. Daha önce de dediğim gibi onun sözlerinde ifadesini bulan yalnız kendinin değil, ufacak fakat varlığında eşsiz bir büyüklüğüne tohumunu taşıyan, bütün cemiyetinin inanıp benimsediği ülkü idi. Bu bakımdan aslında Osmanlı sömürgeci ve Osmanlı sömürgeciliği yoktur; Osmanlı toprağı ve halkı vardır. Osman Gazi'nin vasiyetiyle Bernard Show'un İngiliz adaleti üstüne söylediklerini karşılaştırırsak, 19 uncu yüzyıl sömürgeciliğiyle Osmanlı Devletinin tutumu arasındaki fark iyice anlaşılır.

"İngilizler kendileriyle yerliler arasındaki mutlak adaletsizliği sürdürülebilmek için, yerlilerin kendi aralarında mutlak adaleti tesis ederler."

İngilizler sömürgelerindeki tutumu buna göre, Osmanlılar da kurucularının vasiyetine uyarak ayarlıyorlardı. Bu yüzden Osmanlı toprağı bir huzur ülkesi olarak görünüyör ve bir yandan öteki Türk beyliklerinin halkını kendine çekiyor, öte yandan komşu hristiyan topluluklarında Osmanlı tab'ası olmağa karşı bir korku yaratmıyor, hattâ himaye kabulüne istek, Osmanlı olma özlemi uyandırıyor. (1).

Osman beyden başlayarak, yayılma ve toprak genişlemesiyle birlikte, her alanda, askerlik, toprak düzeni, hukukta, başdöndürücü hızda bir teşkilatlanmağa girişiliyor. Çağının en mükemmel ordusu yaratılırken, bir yandan da çok iyi işleyen, yönetim ve âsaişin yürütülmesinde de devlete çok yararlı olan bir toprak düzeni kuruluyor (2). Alınan topraklarda cemiyetin bekâsını sağlamak için bir yandan göçmen yerleştirilirken, bir yandan da cemiyetin ülküsünü öğretecek, yayacak müesseseler, medreseler yapımı hızla yürütülüyordu. Bütün bunlar çok sıkı, durup dinlenmeden çahşmağı gerektiriyordu. Fetihten önceki sultanların, beylerin sıradan herhangi birinin hayatına göz atmak Osmanlıların kendilerini bu işe hakkıyla adadıklarını, gerekli çabayı gösterebildiklerini kolayca isbat eder. «Divan her gün sabah erkenden,

namazdan sonra Padişahın huzurıyla toplanarak gerek devlete ve gerek halka ait askeri, malî, idarî, hukukî, örfî işler hakkında karar verirdi, Divanda, Padişah, veziriazam ve diğer vezirlerden başka kazasker, defterdar, nişancı âzâ olarak bulunurlardı»

Görünümü tamamlayabilmek için bence çok önemli birkaç çizgi daha çizmek gerekiyor.

Her alanda hızlı teşkilatlanma birbiri ardına bir sıra yenilikler getirilmesini gerektiriyor, gerekli görülen yenilikler, ilâveler yapılıyordu. Ancak kuruluş çağı Osmanlı yönetiminin keyfi yanı yoktu; her yenilik görülen gerçek ihtiyaçları karşılamak üzere, gelenek ve töreye aykırı düşmeden, onların doğrultusunda, ülkü yolunda yapıldığı için halk yapılanları yadırgamaz, kendinin olarak benimsediğinden, Osmanlı halkı, Osmanlı toplumu, sonraları başlayıp günümüzün cemiyetinde görüldüğü gibi, kendini devletten ayrı, devletini de kendine, halka, halkın çıkarlarına karşı bilmiyordu. Yönetici ve aydın henüz topluma yabancılaşmamıştı.

* *

İşte bu 150 yıl akılcıca kullanılan ve birikip yığılan kafa ve kol emegidir ki Bizans altında ezdi. Genç Sultan Mehmet Han bu emeğe vâris oldu, böyle bir cemiyetin, her bakıma bütünleşmiş, şuurlu, birbirine bağlı, bir birini düşünen, güvenen, birbirinin yaptığını anlayan, belki ufak ama sınımsız, çözülmez, dağılmaz, vur-

(1) Mufassal Osmanlı Tarihi (Bir heyet tarafından hazırlanmıştır) Cilt I, s. 62

(2) Hammer'in, Osmanlı Tarihi'nden.

(3) "Bir rahibe, bütün hristiyanların şaşkın bakışını önünde, İslâm dinini, giyim şekillerine varıncaya kadar kabul etmiş, diyerek Hz. Peygamberi tanıdı." Hammer (Fetihten önce).

(4) Reaya, toprağı ekip biçmek, mamur etmek şartıyla onu muhafaza ederdi; aksi takdirde SAHİBİ ARZ tarafından tarlası elinden alınıp başkasına verilir.

"SAHİBİ ARZ ile reaya arasında ihtilâf çıkacak olursa bunun tahkiki mahallî kadılar veya merkezden yapılırdı. Reaya SAHİBİ ARZ'a karşı hakkını müdafaa edebileceği gibi SAHİBİ ARZ da hakkını arardı." Osmanlı Tarihi, C: I, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı.

duğunu çökertecek güç ve sertlikte bir cemiyetin başına geçti. (Sultan Mehmet Han'ın devleti genişliği bakımından büyük sayılmazdı. Anadolu yarımadasının yarısından biraz çoğu - Orta Anadolu'nun büyük bir parçasıyla Antalya'nın doğusunda bütün güney doğu, Doğu Karadeniz kıyıları sınır dışında—; Avrupa'da, Trakya, Bulgaristan ve bugünkü Yunanistan'ın bir parçası... Nüfusu da bir kaç milyonu geçmezdi.)

Fatih'in kılıç ve kol gücünün üstün ve sözünü geçirmeğe yardımcı olduğu doğrudur. Yalnız bu güç üstünlüğü kaba kuvvetten, sayı çokluğundan gelmiyordu. Osmanlılar savaştıkları milletlerden daha sağlam ve keskin kılıç, daha iyi silâh yapmasını, bunları yapan ustaları kullanmasını biliyorlardı. O çağların Türk'ü bu türlü yenilikleri hiç direnmeden, kolaylıkla alır, benimserdi. Havan yapılacağını Sultan Mehmed'in topçu ustasına kendinin tarif ettiğini yazarlar. Bu topu, bu kılıcı kullanan kolu yöneten kafa da, yukarıda canlandırmağa çalıştığım Osmanlı inanışının kafası, ne istediğini bilen, imanlı, ortak ülkeye adanmış kafa idi. Sultan Mehmet nicelik bakımından büyük sayılmayan, ancak nitelik bakımından çok üstün olan gücünün karşısında kolayca durulamıyacağı; onunla, kıtayı doiduran bütün Avrupa Hristiyanlığını yenebileceğini, eşsiz sezgisiyle biliyordu.

Biri Türkler, öteki Ermeniler arasında anlatılan iki hikâye, Türklerin Bizansı almağa azimli ve hazır olduklarını ve Bizansın Türklerce alınmasının Hristiyan topluluklarının kaçınılmaz bir alın yazısı olarak benimsendiğini göstermesi ilgi çekicidir.

Sultan Mehmet fetihten önce, tabaasının birbirlerine karşı duygusu ve temayüllerini öğrenmek için, kılık değiştirerek alış-verişe çıkmış. Bir dükkâna uğramış, bir şey isteyip almış. İkinci bir şey daha istediğinde bakkal; «Ben bugünlük siftah ettim, komşum ise henüz siftah etmedi. Onu da ondan alınız.» diye cevap vermiş. Gittiği öteki dükkânlarda da siftah etmiş olanlar kendini sif-

tah etmemiş olanlara yollamış. sonunda Sultan Mehmed, birbirini böylesine düşünen, böylesine bağlı bir halkla en güç işlerin bile yapılabileceğine kanaat getirmiş ve kararını vermiş.

Gene bir gün Bursa'da bir yerde, Fatih, Ermeni Patriğine rastlamış veya gidip görmüş. Patrik, önünde bir kitap, okuyormuş. Sultan Mehmed sormuş:

— Na yazıyor okuduğunuz kitapta?

— Bu şimdi okuduğum sayfada sizin, her ne ise, muradınıza ereceğinizi yazıyor, diye cevap vermiş Patrik.

— Muradım Bizansı almaktır, demiş Sultan Mehmed.

— Alacaksınız, kitapta öyle yazıyor.

Bunun üzerine Fatih, Bizansı aldığı zaman Patriği oraya getireceğine söz vermiş.

Her iki hikâye de yakıştırma olabilir, ama yakıştırma olup olmamaları mâna ve neticeyi değiştirmez. Çünkü yakıştırma hikâye-

ler de genellikle gerçeği yansıtır.

Fatih Sultan Mehmed'in fetihden sonraki tutum ve davranışlarının çoğunu da daha öncesinden devraldığı geleneğin, başında bulunduğu devletin ve cemiyetin ülkesinin, ülkesinin ve tabaasının yapısını kavrayarak onlara uygun hareket etme ihtiyacının, çok üstün yaratılıştaki bir önderin bütün bunları bilerek, dupduru, açıkça görerek kullanması gerçevesi içinde anlamağa, izahı çalışmamız doğru olur sanırım. Yoksa Fatih —bizim bugünkü meselelerimize bakarak— Türkiyeye Rönesansı getirme, büyük hoşgörülük, ilme saygı, bu yüzden patriğe saygı (Bir defa Fatih'e göre Patrik gerçek ilmi temsil eden biri değil, bâtıl bilinen bir hristiyanlığın temsilcisi sayılırdı), hele Batılılaşmağa özenmek gibi bir budalalığın gerçevesine sokmağa kalkmak onu anlamamak için hiçbir şeyi eksik bırakmamak olur.

Fetih

Toplar Roma'nın beynine çevrildiği
gün

Tekbir sesinin namluya aksettiği
gün

Şahit Ayasofya Mehmed'in
kudretine

Şahinlerin İstanbul'u fethettiği
gün

KENAN SEYİTHANOĞLU